

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

DEMİR, K. (2019). Türkçe ve Almandaki “Ağız “ İle İlgili Deyimlerin Çağdaş Metafor Analiz Yöntemi İle Çözümlemesi. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 1243-1250.

Türkçe ve Almandaki “Ağız “ İle İlgili Deyimlerin Çağdaş Metafor Analiz Yöntemi İle Çözümlemesi

Kemal DEMİR (*)

Öz: *Bu çalışmanın amacı, hem bilişsel dil biliminin araştırma yöntemi olan metafor analizinin kullanım alanlarını ortaya koymak, hem de farklı iki kültürün dil üzerinden ortaklıklarını ve farklılıklarını, çağdaş metafor teorisini temel alarak inceleyip örneklerle açıklamaya çalışmak olacaktır. Bu bağlamda metafor, güzel söz söyleme veya hitap etme sanatının bir parçası olmadığı, yaşamın tüm anlam dünyasını resimlediği, davranış ve düşüncelerin hem bilişsel hem de duygusal ve bedensel yoğrulup bireyde ifade ettiği anlamsal bütünlüktür. Lakoff ve Johnson'un (1998) bu tanımına dayanarak bu çalışma Alman ve Türk dilindeki ağız ile ilgili deyimleri irdeleyerek aynı konu hakkında iki farklı kültürün algılama farkındalığını ortaya koymaya çalışmak olacaktır. Metafor analiz yöntemi ile ağız ile ilgili hem Almandaki hem de Türkçedeki anlam bakımından bir birine yakın, aynı ve çok farklı olmak üzere üç kategori oluşturulup kültürel bağlamda farklılıkları olabileceğini ortaya koymaya çalışılacaktır.*

Anahtar Kelimeler: *Deyimler, metafor analizi, Alman Dili*

Analysis of in Mouth in Idioms in Turkish and German with Modern Metaphor Analysis Method

Abstract: *The aim of this study is to examine the differences and similarities of two different cultures on the basis of contemporary metaphor theory and try to explain them with examples. In this context, metaphor is not a part of the art of saying or speaking, life is the meaning of the whole world of meaning, behavior and thoughts of both cognitive and emotional and bodily kneaded expresses the meaning of the individual in the semantic integrity. Based on this definition of Lakoff and Johnson (1998), this study will explore the German and Turkish idioms and try to reveal the awareness of two different cultures on the same subject. As can be seen, the method to be used will be tried to be revealed by using metaphor analysis in terms of mouth, in both German and Turkish, in terms of meaning, which can be close to each other, same and very different, and to have differences in cultural context.*

Keywords: *Idioms, metaphor analysis, German Language*

Makale Geliş Tarihi: 21.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 15.09.2019

I. Giriş

George Lakoff ve Mark Johnson (1999) geçen yüzyılın son çeyreğinde yazdıkları “Metaphor we live by” “Philosophy of Flesh” adlı eserleri ile bilişsel Dilbilim’ine bütünsel bir boyut katarak insan ve dil konusunu yalnızca zihinsel bir konu olmadığını ortaya koymuşlardır. Bu teori Bilişsel Dilbilim olarak adlandırılır. Bu gibi eserlerle

*) Dr.Öğr.Üyesi, Akdeniz Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Alman Dili ve Edebiyatı Bölümü (e-posta: kdemir@akdeniz.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/ 0000-0002-1158-7690

metafor kavramının bütünsel yaklaşımı (Beden ve Zihin) düalist olan felsefi içeriğindeki konulara yeni bir anlam kazanmıştır. Metafor'un Türkçedeki eş anlamı eğretilene olduğu için bu bağlamda kullanılan metafor daha çok uslu'ın ve şiir'in bir ögesi olarak görülmüştür. Fakat metafor'un bilişsel Dilbilimdeki anlamı insanın davranış, düşünce ve duygusunu etkileyen ve süreklilik arz eden kavramsal bir bütündür.

Schwarz'a göre (2008), Bilişsel Dilbilimin iki farklı yaklaşımı bulunmaktadır:

- a- Holistik yaklaşım ile yapılan araştırmalar(Lakoff/Johnson)
- b- Modüler yaklaşım ile yapılan araştırmalar(Chomsky/Bierwisch)

Holistik yaklaşıma göre bilişsel dilbilimi beden deneyimi ile bilişsel süreçlerin tüm öğelerinin zaman ve mekân içindeki etkileşimleri sonucu metaforun oluştuğunu yani insanların anlam dünyasının belirlendiği savunur. Nörolojik olarak bakıldığında bu yaklaşımı savunan bilim adamlarının zihinsel alt yapının a priori var olduğunu fakat buna işlevsellik ve anlam katan en önemli öğenin tüm loplara ortak çalışması olduğu düşünceleridir.

Modüler yaklaşımın anlamın yalnızca beynimizdeki sol lopa Broca ve Wernicke bölgelerinden gerçekleştiğini, bilişsel dilbiliminde böylece dil psikolojisinin bir parçası olduğunu savunurlar. Kısacası modüler yaklaşımın beynimizin her bölümünün kendi başına otonom alanları olduğunu ve bu alanların etkileşim içinde bulunmadıklarını kabul ederler. Bu tür Bilişsel Dilbilimin en önemli savunucuları Chomsky ve Bierwisch'tir (Schwarz, 2008:52).

II. Metaforlar

Bilişsel Dilbilimi bilişsel bilimlerin bir alt ögesi olup farklı disiplinlerin bir araya gelerek insana yakın otonom varlıklar üretmeyi hedeflemektedir. Bilişsel dil Bilim ise bu çalışmada beyin bedene ve böylece dil edinimi konusunu bütünsel olarak inceleyen bilim dalıdır. Bu bağlamda Metafor ise bu bütünsel kuramın tümdengelim söylemlerden yola çıkarak kanıtlanmasına vesile olmaya çalışmaktadır. Metaforlar yalnızca dil ile ilgili öğeleri içinde barındırmaz zaman ve mekân içinde bedensel zihinsel duygusal edindiğimiz tecrübelerin dilsel bulunduğumuz ortam içinde dilsel ifadesidir. Bu sebepten Lakoff (1999) dilsel ifadeleri bütünsel olarak irdelemek o kişinin ve toplumun düşünce tarzını davranış şeklini metafor analiz yöntemi ile anlaşılabilir olacağını savunur. Lakoff'a göre (1998:14) metafor bir kelime bütünü değildir, bilakis bir kavramlar bütünüdür. Metaforlar kavramları anlaşılabilir duruma getirmek için kullanılır.

Metafor kullanımı hiçbir özel beceri gerektirmez, genellikle gündelik hayat içinde bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde kullanılır.

Metaforlar üç'e ayrılır:

1. Varlıksal metafor
2. Yön metaforu
3. Yapısal Metafor

Tabi bu iki metaforu açıklamadan önce kavramsal metaforun ne anlama geldiğini açıklamamız gerekir.

Kavramsal metaforlar varlık olarak insanın doğal bir ürünüdür. Biyolojik olarak detemine edilmiş bir yapı ile prenatal dönemden başlayıp postnatal dönemde devam eden etrafındaki dünyayı anlama ve anlamlandırma çabası insanoğlunun zihninde bu hedef için kategoriler geliştirmiştir. Lakoff ve Johnson kavramsal metafor ile dilsel metaforu birbirinden ayırmıştır. Kavramsal metaforlar soyut fikirlerdir. Soyut fikirler somut öğelerle açıklanır. Bu bağlamda somut olarak edinilmiş tecrübe yani "kaynak" (source) ve bu kaynak ile "hedefteki"(target) soyut bir olguyu ifade etme şeklidir. Bunlar, örneğin "Vakit, nakittir." bir kavramsal metafordur; Para somut (source) bir öğe hedefin (target) ise soyut bir öğe olan Zaman olduğu anlaşılabilir. Dilsel metaforlar bu soyut fikirleri dışa vuran dildeki ifadelerdir. Örneğin "Zamanımı iyi değerlendirmelisin." sözü, "Vakit, nakittir." kavramsal metaforunun dildeki ifadesidir.

Kavramsal metafor dildeki ifadelerden yola çıkarak analiz edilip oluşturulmaktadır. Bu dilsel ifadeler aynı zamanda dilsel metaforlardır. Bu metafor bir kültüre özgüdür, her kültürün kendi dillerinde yaşam, iklim ve coğrafi şartlara göre oluşturdukları dilsel prototipleri bulunmaktadır (Kınsız, 2011:384).

Metaforlar kavramsal sistemimizin bir ürünüdür. Bu kavramsal sistemimiz edindiğimiz tecrübeler doğrultusunda anlamlandırmaya çalıştığımız dünyadır. Böylece düşüncelerimiz ve davranışlarımız edindiğimiz tecrübeler doğrultusunda anlam kazanıyor ise, metaforları irdeleyebilir, düşüncelerimizi ve davranışlarımızı tahlil edebiliriz.

A.Varlıksal Metaforlar

Varlıksal metaforlar soyut kavramların bir nesne gibi ifade edilmesidir.

Örneğin: sabrım taşı, sinirlerim bozuldu, moralim bozuk.

Sabrım taşı ifadesinde, sabır kavramının bir kâse ve/veya bir kap nesnesi ile eşleştirildiği ve bunun dolduktan sonra taşma eylemini ifade etmektedir. Sinirlerim bozuldu ifadesi çalışan bir nesneyi ifade etmektedir ve bunun bozulması ile sinirim bozuldu dilsel ifadenin somutlaştırılmasıdır. Moralim bozuldu ifadesi çalışan bir nesneyi ifade etmektedir ve bunun bozulması ile moralim bozuldu dilsel ifadenin somutlaştırılmasıdır.

B.Yön Metaforu

İnsanoğlu'nun zihinsel olarak ilk gelişimini tamamlayan yön metaforudur(Lakoff & Johnson, 1999: 20).

Kavramların birbiriyle mekânsal olarak ilişki içinde olduğu metafor türüdür. Prenatal düzeyde başlayan gelişimimiz bedenimizin dışındaki dünyayı deneyleriz. Bu düzeyler gelişim dönemlerinde farklılıklar gösterir. Örneğin: prenatal dönemde 20. haftadan sonra bebeğin anne sesine tepki vermesi, postnatal dönemde ağlama eyleminin bile Anadilinin ses tonu düzeyinde olması veya yerçekimini ve uzaklıkları, derinlikleri, dengeyi ve

simetriyi algılamamız gibi (Schwarz, 2008:133). Bütün bunlar imaj şemalarının zihnimizde belirlenmesini sağlar. İmaj şemalarının, soyut kavramları fiziksel deneyimlerimizle kavramayı sağlayan bir yapıdır. Bu işlem, büyük ölçüde aşağı-yukarı, içeri-dışarı, ön-arka gibi mekânsal yönelimlere bağlı olan yön metaforlarının kullanımı ile gerçekleşir(Lakoff & Johnson, 1999:49).

Örneğin:

Yatağa düştü: Bedensel tecrübe yatay konumda yatmak veya düşmek hastalanmak

İyileşti ayağa kalktı: Bedensel tecrübe dikey durumda yukarı doğru bulunmak ve iyi olmak.

Çağdaş metafor teorisine eleştirel bakıldığında tam olarak daha beyinde nörolojik yani fizyolojik etmel sinirsel düzeyden, mental düzeye yani kavramsal düzeye geçişin açıklanabilir olmadığı dönemde varsayımsal kalmasıdır. Bu eleştiriyi cevaplarırken de gestalt psikolojisine dayandırmalarıdır. Her bir parça tek başına bir anlam ifade etmez, bütün görüntü bir anlam teşkil eder.

C.Yapısal Metaforlar

Yapısal metaforlar farklı metaforların oluşturdukları yeni metaforu ifade eder.

Örneğin “Zaman, paradır.” kavramsal metaforu yapısal metafordur. Bu kavramsal metafor iki metafordan oluşmaktadır. Bunlar a. zaman kıymetli bir araçtır, b. Zaman sınırlı bir varlıktır (Lakoff & Johnson, 1998: 17) .

III.Deyimler ve Metaforlar

Deyimler, konuşma dilinde kullanıldığında çıkarımlar içerdiği için az ve öz kavramlar ile anlamsal alanı genişletmektedir. Deyimler ile ilgili birçok tanım bulunmaktadır. Bilişsel Dil Bilimi anlamında aşağıdaki bütünsel tanım önemlidir:

In the traditional view, idioms are regarded as a special set of the larger category of words. They are assumed to be a matter of language alone, that is, they are taken to be items of the lexicon that are independent of any conceptual system According to the traditional view, all there is to idioms is that, similar to words, they have certain syntactic properties and have a meaning that is special, relative to the meanings of the forms that comprise it (Kövecses & Szabo, 1996: 328).

Bu nedenle deyimler konusu dilbilimi alanı ile sosyal ve bilişsel bilimlerin ortak alanları kapsamında disiplinler arası çalışmalarda bulunup daha kapsamlı yeni çıkmış metodolojiler ile irdelenmesi gerekmektedir. Zira deyimler geleneksel anlamda yalnızca dilin tümcesel bir ögesi olmaktan dışarı çıkamayacaktır.

Saim Sakaoğlu ve Berat Alptekin (2006) Türk Halk Edebiyatı Ders Notları adlı eserlerinde deyimlerin özelliklerini şu şekilde açıklamaktadır:

1.Deyimler atasözlerinde olduğu gibi kalıplaşmış sözler olup kelimeleri bile değiştirilemez.

2. Tıpkı atasözlerinde olduğu gibi deyimlerde de az sözle çok şey anlatılmak istenir.

3. Deyimler en az iki kelimedenden oluşur.

4. Deyimler genel kural özelliği gösteren bir söz değildir.

6. Atasözlerinde olduğu gibi deyimlerin de birer hikâyesi vardır.

7. Bir yazarın deyim ve atasözünü yerli yerinde kullanması onun dile hâkimiyetini göstermesi bakımından önemlidir.

Deyimlerimiz, bireyin kendini yazılı ve sözlü ifade etme alışkanlığı kazanmasında önemli rol oynar. Zamansal olarak oluşum süreçlerine bakılınca deyimler toplumsal ve kültürel deneyimlerin bir konu hakkında dilsel kısa ve öz ifade şeklidir. Tabii ki bu süreçte pratiklerin oluşması için geçerli dilsel uygulama alanları gerekmektedir ve bu da zaman istemektedir (Gönen, 2008: 208).

Bu anlamda deyimler kültürlerin bir ögesi olup metafor analizi ile irdelendiğinde aynı bedensel deyim kavramı ile farklı veya aynı olayların aktarıldığını görülmektedir.

IV. Karşılaştırmalı metafor analizi

Yapılan çalışmada Almanca ve Türkçe'de deyimler anlamsal olarak üç kategori ayrılabilir:

- Aynı kavram ile aynı anlam oluşturulmuş deyimler
- Birbirine yakın kavram ile aynı anlam oluşturulmuş deyimler
- Çok farklı kavram ile aynı anlam oluşturulmuş deyimler

Kısacası aynı yakın ve farklı kavram ile oluşturulan deyimler. Aşağıda vereceğimiz örneklerde olduğu gibi. Buna göre Alman ve Türk dili bağlamında ağız kavramı için **aynı kavram** ile oluşturulmuş deyimlerden bazı örnekler şunlardır:

- Mund aufmachen - ağızını açmak
- Mund halten- ağızını kapamak

A. Mund aufmachen - ağızını açmak

Kavramsal Metafor	Konuşmak ağızını açmaktır
Kaynak (Source Domain)	Ağız
Hedef (Target Domain)	Konuşmak

B.Mund halten- ağzını kapamak

Kavramsal Metafor	Susmak ağız kapalı
Kaynak (Source Domain)	Ağız
Hedef (Target Domain)	susmak

Alman ve Türk dili bağlamında ağız kavramı için bir birine **yakın kavram** ile oluşturulmuş deyimlerden bazı örnekler şunlardır:

1. Kein Blatt vor dem Mund nehmen - ağzına geleni söylemek
2. In aller Munde sein –Ağıza düşmek
3. Wasser im Mund zusammen laufen – ağzının suyu akmak

1.Kein Blatt vor dem Mund nehmen - ağzına geleni söylemek

Kavramsal Metafor	Cesaret konuşmaktır
Kaynak (Source Domain)	Ağız, Ağıza engel olmamak (ALM)
Hedef (Target Domain)	Cesaret

2.Ağıza düşmek – in aller Munde sein

Kavramsal Metafor	Birisi hakkında konuşmak kötülüktür
Kaynak (Source Domain)	Biryerden düşmek (ağız Türkçe), bir yerde bulunmak (Alm)
Hedef (Target Domain)	Kötülük

3.Wasser im Mund zusammen laufen – ağzının suyu akmak

Kavramsal Metafor	Beğenmek ağzının suyu akması gibidir
Kaynak (Source Domain)	Ağız içine su dolması, ağız içinden su akması
Hedef (Target Domain)	Çok beğenmek

Alman ve Türk dili bağlamında ağız kavramı için **farklı kavram** ile oluşturulmuş deyimlerden bazı örnekler şunlardır:

1. Morgen stund hat Gold im Mund - Erken kalkan yol alır.
2. von der Hand in den Mund leben – Kıt kanaat geçinmek.

1. Morgen stund hat Gold im Mund - Erken kalkan yol alır.

Kavramsal Metafor	Zaman Değerlidir
Kaynak (Source Domain)	Para (A), Yol kazanç (T)
Hedef (Target Domain)	Zaman

2. von der Hand in den Mund leben – Kıt kanaat geçinmek.

Kavramsal Metafor	Para yaşamaktır
Kaynak (Source Domain)	Ağzın dolması(A), para (T)
Hedef (Target Domain)	Yaşam

V.Sonuç

Bu çalışmada bilişsel Dil bilimin bir yöntemi olan metafor analizini kullanıp insanın iletişim için kullandığı bir organı olan ağız ile ilgili deyimleri iki farklı toplum ve kültür üzerinden irdelemeye çalıştık. Amacımız toplumların davranışlarının, düşüncelerinin ve tecrübelerinin aynı olaya bakarken dilsel ifade etmeden farklı kavramsal öğeleri kullandıklarını ortaya koymaktı. Kısacası bu bağlamda hedefimiz bu ortak ve farklı noktalarını dile nasıl yansıdığı zaman ve mekân içinde edinilen bedensel ve zihinsel tecrübelerin sonucunda oluşan anlamsal bir kavram bütününe açıklamaktı.

Sonuç olarak Alman Dilin de yaklaşık 36 Ağız ile ilgili deyim bulunmaktadır (Phrasen, 2018). Türk dilinde ise 130 adet Ağız ile ilgili deyim bulunmaktadır (NFKU, 2018). Alman Dili ile ilgili ağız deyimlerinin Türk diline göre az olması Dil'deki fakirliği veya zenginliği ifade etmez. Yalnızca Almandaki farklı kültürel yaşamışlıklar ağız kavramı yerine farklı kavramların deyim olarak kullanıldığını söyleyebiliriz. Alman ve Türk Dilindeki Ağız ile ilgili deyimlerin birbirleriyle aynı, benzer ve farklı kavramlar ile ifade edildiği ortaya çıkmıştır. Aynı zamanda her kültür kendi yaşamışlıkları doğrultusunda oluşturdukları gerçekleri ifade ederken bedenini kullanarak nükteli ifadelerde bulunmak istemiştir. Aynı olaylara farklı çevresel ve bedensel tecrübeler edinerek farklı deyimler türetmişlerdir. Deyimler sonuç olarak söz varlığının genişliğini, bireyin anlama ve anlatma becerisini olumlu yönde etkiler (Demir & Melanloğlu, 2011, 633).

Kaynaklar

- Ağız. (2018). <http://www.nkfu.com/agiz-ile-ilgili-deyimler/> Erişim Tarihi: 18.09.2018
- Demir, T. & Melanloğlu, D. (2011). "Türkçe öğretiminde deyimlerin çağrışımla kazandırılması". *Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*. 31 (3). 631-649.

- Gönen, S. (2008). “Deyimlere Şekil Açısından Bir Yaklaşım” *Selçuk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Edebiyat Dergisi*. 20. 207-217
- Lakoff, G.& Johnson, M. (1998). *Leben in Metaphern*, Carl-Auer Systeme, Heidelberg
- Lakoff, G.& Johnson, M. (1999). *Philosophy in the Flesh. The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*, New York.
- Kınsız, M. (2011). “Kültürel Metaforlar Aracılığıyla Yabancı Dil Öğretimi”. *Ekev Akademi Dergisi* 15 (47). 383-388.
- Kovecses, Z. & Szabo, P. (1996). *Idioms: A View from Cognitive Semantics*, Applied Linguistics, 17. 3. ©Oxford University Press
- Mund. (2018). <https://www.phrasen.com/tags/mund> Erişim Tarihi: 18.09.2018
- Rosch, E. (1983). *Prototype classification and logical classification: The two systems*. In E. F. Scholnick (Ed.), *New trends in conceptual representation: Challenges to Piaget's theory?* Hillsdale, NJ: Erlbaum.
- Sakaoğlu, S. & Berat, A. A. (2007). *Türk Halk Edebiyatı (Ders Notları)* Konya
- Schwarz, M. (2008). *Einführung in die Kognitive Linguistik*, UTB, ISBN 978-3-8252-1636-8